

DIE BEMAGTIGING VAN DIE ARMES IN INFORMELE BEHUISINGSGEMEENSKAPPE IN MANGAUNG

P. Verster¹

ABSTRACT

THE EMPOWERMENT OF THE POOR IN INFORMAL HOUSING UNITS IN MANGAUNG

The serious situation of the poor calls for a new approach. The question is whether the poor can be empowered to alleviate their poverty themselves. In this study focus groups of inhabitants of informal settlements near Bloemfontein, South Africa, were interviewed to ascertain what they regard as their main problems and whether they feel that they can do anything about it. Based on the results it is then suggested that there is indeed the possibility of hope in a desperate situation, and that new hope for the poor opens doors for self-empowerment.

1. INLEIDING

Die ernstige armoedevraagstuk van die wêreld, veral in die Derde Wêreld, vereis 'n nuwe benadering. Deesdae is informele behuisingsgemeenskappe naby Bloemfontein algemeen. Baie mense het van plase, plattelandse gebiede en die voormalige tuislande na die stede gestroom. Die omstandighede van die inwoners is dikwels ellendig as gevolg van gebrek aan middele om in die basiese behoeftes te voorsien. Baie kan nie werk kry nie en kan dus nie hulleself en hulle gesinne onderhou nie. Ander probleme soos byvoorbeeld onvoldoende behuising en watervoorsiening, swak paaie, ensovoorts verg aandag. Om hierdie rede is 'n groep van kerklidmate byeengebring. Hulle is in kleiner groepe verdeel en is versoek om hulle eie omstandighede en die moontlikheid van die bemagtiging van hulleself na aanleiding van openingsvrae deur die navorser te bespreek.

Die navorsing was gerig op die vraag: kan die armes bemagtig word om self iets te doen aangaande hulle omstandighede, en hoe moet dit gedoen word?

1 Prof. Pieter Verster, Hoof: Departement Sendingwetenskap, Universiteit van die Vrystaat, Bloemfontein.

Die navorser wil, na aanleiding van die reaksie op hierdie vraag, bevestig dat die armstes van die armes inderdaad bemagtig kan word deur hulle eie insig en deur hulle menslikheid in Christus om betrokke te raak by hulle eie omstandighede en om dit sodoende te verbeter.

2. METODOLOGIE

'n Kwalitatiewe² benadering is gevolg omdat dit as die beste vir die studie beskou word. Patton (1990:13) skryf die volgende oor kwalitatiewe navorsing:

Qualitative methods permit the evaluator to study selected issues in depth and detail. Approaching fieldwork without being constrained by predetermined categories of analysis contributes to the depth, openness, and detail of qualitative inquiry.

Volgens Schurink (1988:137) is voorstanders van kwalitatiewe metodologie op mense gerig en probeer hulle om die werklikheid vanuit die omstandigheidswêreld van die onderwerp te rekonstrueer.

Volgens Kvale (1996:5) is gespreksvoering 'n wettige navorsingsmetode. Hy stel dit soos volg:

Conversation is a basic mode of human interaction. Human beings talk with each other — they interact, pose questions, and answer questions. Through conversations we get to know other people, get to learn about their experiences, feelings, and hopes and the world they live in.

Volgens hierdie metode is groepe nie blote voorwerpe van studie nie. Hulle genereer hulle eie dinamika. Die interaksie van die groep is van groot belang en die krag van so 'n groep lê in sy vermoë om onderwerpe te ondersoek en temas vir bespreking te genereer (Morgan 1988:17,21). Ferreira en Puth (1988b:167) skryf dat fokusgroepe kwalitatiewe navorsingstegnieke vir die versameling van data van 'n kleiner aantal deelnemers, gewoonlik ses tot tien, bied. Onderhoude word dan in groepsverband eerder as individueel gevoer, en die groep vorm die basis waar die inligting verkry word. Die bespreking wat volg, is 'n oop gesprek:

The general rationale for conducting focus group interviews is that the informal group situation, the open-ended nature of the questions, and the interaction among participants encourages or stimu-

2 Heelwat literatuur bespreek die belangrikheid van hierdie navorsing. Kyk Patton (1990:13), Ferreira *et al.* (1988a), Merton *et al.* (1979) en Bryman (1988: 11-43).

lates in-depth discussion of various topics to an extent that would be difficult in more formal interview situations.

Vrae word op so 'n manier gevra dat die deelnemers begelei word om die probleem in die bespreking te hanteer. Die navorser moet waak teen te veel inmenging en om leidende vrae te vra. Dit gee aanleiding tot bevooroordeelde reaksies.

3. AGTERGROND RAKENDE BEMAGTIGING DEUR GEMEENSKAPSDEELNAME

Volgens Coetzee³ is dit baie belangrik om twee aspekte te beklemtoon wanneer die situasie van armes wat in informele behuisingsgemeenskappe woon, beoordeel word. Om hulle te bemagtig, moet hulle bewus gemaak word van hulle eie situasie. Hulle moet dan opgevoed word om self betrokke te raak om oplossings te vind. Dit is van uiterste belang om aan hulle 'n visie voor te hou, en hierdie visie moet deur hulleself gegenerer word. Met behulp van begeleiding moet hulle self betrokke gemaak word. Hulle moet bewus gemaak word van hulle eie verantwoordelikheid ten opsigte van hulle omgewing. Daar kan egter nie 'n visie vir hulle voorgelê word alvorens hulle nie 'n duidelike beeld van hulle eie situasie het en eienaars van hulle eie toekoms word nie.

In 'n belangrike sosiologiese studie na aanleiding van die dieptebespreking van die kwessie van bemagtiging, hanteer Botes (1999) die vraag van hoe betekenisvolle en suksesvolle gemeenskapsdeelname bereik kan word. Hy skryf:

Community participation is now a paramount and popular issue in development studies, to such an extent that many writers have already referred to the rise of the participatory development paradigm. The emergence of participation as an alternative paradigm of development has been phenomenal. The acceptance of participatory approaches to development is not simply the result of Western influence and occurrences in other continents of the world, but it also reflects an awareness of the inadequacy of previous development efforts which failed to communicate effectively with local persons and consider their felt needs and potential contributions (Botes 1999:22).

3 E. Coetzee (B.A. Hons C.L. Sielkunde). Africon Consulting Engineering Firm, Suid-Afrika. Onderhoud, Bloemfontein, 19-10-1999.

Botes (1999:30-38) bespreek vervolgens die verskillende metodes van deelname wat nodig is om betrokke te raak by 'n gemeenskap en hulle na self-bemagtiging te lei:

- Deelname as magsdeling
- Deelname as betroubare handeling waarin met selfvertroue opgetree word
- Deelname as middel en einddoel
- Deelname as betrokkenheid in verskillende fases

Hy meld ook dat, in die proses om by 'n gemeenskap betrokke te raak, die mense self van die heel begin af moet deel vorm van die proses (Botes 1999:38). Daar is ook beginsels en voorvereistes vir gemeenskapsdeelname — wat almal veronderstel dat die gemeenskap gerespekteer word en dat daar van hulle verwag word om betrokke te raak by hulle eie omstandighede sodat hulle uiteindelik tot self-bemagtiging kan oorgaan (Botes 1999: 44-49):

- Luister na die mense
- Gelyke rolle, geen dominansie
- Goeie kommunikasie
- Toenemende egtheid deur inklusiwiteit
- Toegewydheid (“commitment”) en geduld
- Bemagtiging en kapasiteitsbou
- Ondersteuningstelsels en -meganismes
- Gedesentraliseerde besluitneming
- Inklusiewe probleemoplossing
- Interaktiewe besluitneming
- Netwerke, gesamentlike ondernemings en vennootskappe.

“The underlying development ethic is one of co-operation rather than that of prescription” (Botes 1999:51). Dit beteken dat betrokkenheid by 'n gemeenskap uiteindelik na self-bemagtiging moet lei.

Botes (1999:138) kom tot die volgende slotsom:

The participatory development paradigm is here to stay. Although there are major issues and problems with community participation in development, I am, however, convinced that the benefits of participation by far outweigh these problems. Despite its ambiguities and limitations, the participatory approach enables people to assume responsibility for policies and actions which concerns them.

'n Verdere vraag wat gevra moet word, is of mense in ellendige omstandighede vir die verbetering van hulle eie situasie verantwoordelik kan wees. 'n Uitstekende voorbeeld van 'n gemeenskap wat bewus geword het van hulle eie behoefte en betrokke geraak het by hulle eie omstandighede is die "Vereniging van Mond- en Voetskilders"⁴ van Suid-Afrika. Alhoewel erg gestremd, het hierdie mense hulle eie sake-onderneming begin deur kaartjies te verkoop waarop afdrukke van hulle eie oorspronklike werke verskyn, dikwels met afbeeldings van die skilder met die kwas in die mond of voet daarby. Hulle het 'n sake-vereniging gestig (nie 'n liefdadigheidsorganisasie nie) en is 'n goeie voorbeeld van mense met erge fisiese gestremdhede wat self nuwe hoop tot stand gebring het, nuwe vaardighede aangeleer het en 'n toekoms vir hulself ontwikkel het. Die vraag is dus nou of arm mense ook op dieselfde wyse bemagtig kan word.

4. DIE OORWELDIGENDE ARMOEDE- VRAAGSTUK

Daar kan geen twyfel bestaan dat armoede⁵ 'n oorweldigende probleem is nie en dat dit absoluut noodsaaklik is dat dit opgelos moet word sodat hoop aan mense, veral in Afrika, gebring kan word. Die verlamende effek van armoede vernietig mense. Soms word aanvaar dat die oplossings slegs gevind kan word in revolusionêre verandering, maar dit het nie altyd nuwe hoop tot gevolg nie. Hoop kan onder ellendige omstandighede geskep word waar mense verantwoordelikheid vir hulle eie toekoms, as mense voor God, aanvaar. Deur hulle individualiteit as mense voor God te aanvaar kan hulle dit regkry om 'n nuwe lewe te begin.

- 4 Vereniging van Mond- en Voetskilders, Weststraat 85, Posbus 373, Kemptonpark 1633, Suid-Afrika. Die internasionale "Vereinigung der Mund und Fussmalenden Künstler in Aller Welt" (V.D.M.F.K.) se hoofkantoor is in Liechtenstein en is in 1956 deur die Duitse skilder Erich Stegmann gestig. Hy wou aan fisies gestremde kunstenaars waardigheid verseker deurdat hulle hulself kon onderhou.
- 5 Levin (1995:173) verwys na die Wêreldbank se definisie van armoede as die onvermoë om 'n minimum lewenstandaard te handhaaf. Clarcke-Mcleod (1995: 17) stel dit soos volg: "Poverty consists of the presence of deprivation simultaneously to the lack of command over resources." Du Toit (1997:292) beperk die definisie van armoede soos volg:

In a sense, the definition of poverty should be restricted to those dire living conditions where the basic means of survival are absent.

5. GEVALLESTUDIES

Gevallestudies is belangrik vir die bespreking van relevante vrae. Binne 'n kwalitatiewe navorsingsraamwerk is fokusgroepe gebruik om data van deelnemers te verkry.

Vier groepe met vyf lede elk is daargestel.

Groep 1. Twee mans van 39 en 30 jaar; drie vroue van 29, 58 en 26 jaar.

Groep 2. Een man van 19; vier vroue van 33, 20, 32 en 19 jaar.

Groep 3. Een man van 32; vier vroue van 30, 42, 38 en 19 jaar.

Groep 4. Twee mans van 53 en 76; drie vroue van 31, 49 en 43 jaar.

Daar is dus onderhoude gevoer met ses mans en veertien vroue. Hierdie groepe is arbitrêr uit die gemeenskap gevorm en het bestaan uit lede van die Nederduits Gereformeerde Kerk in Afrika binne 'n sekere gebied. Om 'n oop en egte reaksie te verseker, is geen vergoeding aangebied nie. Die onderhoude is gevoer in Bloemfontein, Suid-Afrika, in Oktober 1999.

5.1 Fasilitering van die fokusgroepe

Die volgende vrae rakende die mense se omstandighede, hulleself, die Bybel, die kerk en hulle toekoms is gestel om die gesprek aan die gang te kry en om reaksie van die groepe te ontlok:

Situasie   • Hoe gaan dit? • Hoe leef jy?
Hulleself   • Wat doen jy om beter te leef? • Wat doen jy wanneer daar geen kos is nie? • Wat kan jy self doen om die omstandighede vir jou kinders te verbeter?
Bybel   • Wat sê die Bybel aan mense wat swaarkry? • Kan die Bybel help? • Hoe help die Bybel?
Kerk   • Wat doen die kerk vir jou? • Hoe kan die kerk help?

Die toekoms

- Sal dit more beter wees?
- Hoe sal dit beter wees?
- Wie kan help?

5.2 Ontleding van die data

5.2.1 Die situasie

Uit die bespreking was dit duidelik dat die mense nie spyt was dat hulle stad toe gekom het nie en dat hulle dit geniet om daar te woon. Die belangrikste vraag was hoe om werk en 'n inkomste te bekom. Van Groep Een het die antwoord gekom: "Ja, werk. Daar waar ons vandaan kom en leef, is werk baie belangrik. Ons het nie werk nie." Nog iemand het geantwoord dat die stad vir haar onbekend is en dat daar geen werk is nie. In Groep Twee is genoem dat hulle nie geld het om self klein sake-ondernemings te begin nie. 'n Ander deelnemer het genoem dat hulle iets nodig het om iets mee te begin.⁶ In Groep Drie is negatiewe aspekte van die stadslewe genoem. Een persoon het gesê: "Daar waar ons lewe, is die lewe nie goed nie." In Groep Vier is daar gemeld dat sommige mense werk het, maar met 'n baie lae inkomste.

Ander probleme wat gemeld is:

- Die besonder hoë misdaadsyfer.
- Moorde kom gereeld voor.
- Negatiewe invloede op kinders, soos groepsdruk om verkeerde dinge te doen.
- Skole is nie naby genoeg geleë nie.
- Sommige kinders gaan nie skool nie.
- Daar is nie goeie mediese klinieke nie
- Paaie is in 'n swak toestand.
- Elektrisiteit word nie oral voorsien nie.
- Ontspanning is beperk tot "taverns" en dit is nadelig vir die jeug.

⁶ Dit is belangrik vir die vraag of hulle hulself kan help en bemagtig.

5.2.2 Eie omstandighede

Die tweede groep vrae het gehandel oor die groep se betrokkenheid by hulle eie omstandighede en hoe hulle dit moontlik self kan verander.

In hierdie verband het Groep Een negatief reageer. Hulle het genoem dat misdaad dit baie moeilik maak om iets vir hulle gesinne te doen. “Ek probeer om iets te doen, maar dan kom hulle weer en steel; hulle molesteer jou in jou huis. Hulle kyk en sien jy verkoop springmielies of paraffien en dan kom hulle in die nag om dit uit jou huis te steel.” Ander lede van die groep het genoem dat selfs as hulle ’n eie tuin aanlê, die vrugte en groente snags gesteel word. Een persoon het gesê dat hy dink hulle moet polisie toe gaan of selfs die hulp van die kerk inroep. As daar ’n projek kon wees waarby die gemeenskap baat kan vind, sou vooruitgang moontlik wees.

Die groep het die moontlikheid om iets te verkoop, bespreek en genoem dat verkope van bier baie nadelig is vir die gemeenskap. Daar is dus dinge wat hulle kan doen wat nie tot die voordeel van die gemeenskap is nie en wat vermy moet word in die strewe na bemagtiging.

Groep Twee was in die algemeen baie meer positief oor die moontlikhede om self geld te verdien. Die moontlikheid van ’n skoonheidskompetisie is genoem. Met so ’n kompetisie sou dit moontlik wees om geld te verdien en om dit tot die voordeel van die gemeenskap aan te wend. ’n Ander persoon het gemeld dat hy uit fotografie ’n bestaan maak, terwyl ander tuinwerk en naaldwerk as wyses om inkomste te genereer, genoem het. So wou hulle hulleself bemagtig om finansiële onafhanklik te wees.

Groep Drie het die moontlikheid van ’n crèche genoem. Tuin- en naaldwerk is ook weer genoem en selfs die moontlikheid van ’n lotery is geopper as ’n manier om geld te bekom vir ’n lewensvatbare bestaan.

Een lid van Groep Vier het ’n baanbrekersonderneming genoem: “Ek boer met braaihoenders en verkoop hulle. Wanneer hulle 7 weke oud is, slag en kook ek hulle. Ek is bly dat ek die krag het”. Ander het die kweek van boontjies en ander groente gemeld.

5.2.3 Bybel en kerk

Die volgende groep vrae het gefokus op die Bybel en die kerk as moontlike middele tot selfbemagtiging.

Groep Een het genoem dat die Bybel en die kerk se verkondiging van die Woord van God gebruik behoort te word om mense aan te spreek en om hulle te oorreed om op te hou om bier te verkoop of moorde te pleeg. “Die kerk kan die mense wat bier verkoop, vertel van God se Woord”. Ander het

gevoel dat die kerk mense kan saambring en hulle bemagtig deur hulle te help om 'n vaardigheid soos sweis aan te leer. Deur mense te help om die bouse te oorwin, kan die kerk hulle bemagtig om by hulle eie omstandighede betrokke te raak.

Groep Twee het die belangrikheid van gebed bevestig. Hulle het ook die betekenisvolle invloed van die kerk na vore gebring. Die kerk behoort mense te help met projekte sodat hulle bemagtig kan word om toekomsgeoriënteerd te wees.

In Groep Drie is 'n groot projek vir gemeenskapstuine genoem as 'n moontlike manier waarop die kerk betrokke kon raak, soos byvoorbeeld in Kroonstad die geval is. As die kerkraad so 'n projek kon begin, kan die hele gemeenskap daarby baat vind. Een persoon het genoem dat selfs die aanskoue van 'n kerkgebou mense kon inspireer tot 'n beter lewe. Iemand anders het die volgende gesê: “Ek sê die armes is ook God se mense. Hy is lief vir hulle. Die rykes, wat geld het, moet vir die armes gee. Maar as hulle nie gee nie, sal die armes niks aan hulle doen nie.” Hoe moeilik die proses van bemagtiging is, blyk duidelik hieruit.

Groep Vier het beklemtoon dat die kerk 'n gemeenskap van gebed is wat mense op een of ander wyse kan help — sonder om die hulp van die Here te vergeet: “Om kos te kry, die kerk sal help as ek vra. Bid saam met my dat die Here my sal bystaan. Hy het my nog altyd bygestaan. Die Here is altyd by my ... om my te help om werk te kry. Ek werk alleen. Ek het nie 'n probleem nie.” Sommige groeplede was van mening dat die kerk fondse van buite kan bekom (buitelands) om in die informele behuisingsgemeenskappe te help.

5.2.4 Die toekoms

Wat die vrae oor die toekoms van die mense betref, het deelnemers soos volg gereageer:

Lede van Groep Een het gesê dat die kerk hulle krag gee en dat dit in die toekoms ook so sal wees.

Groep Twee het sterk gevoel dat daar hoop is, selfs onder ellendige omstandighede, as mense geloof in die toekoms het. Groep Drie het die behoefte aan 'n nuwe kerkgebou om hulle van 'n plek van aanbidding te versker, gemeld. Een persoon het genoem dat daar 'n behoefte bestaan aan behoorlike opleiding en skoolopvoeding wat die lewe vir almal kan verbeter. Groep Vier se bespreking het op die vraag of die toekoms beter sou wees gefokus. Alhoewel een persoon gesê het dat dit nie sou verbeter nie, het 'n ander gevoel dat as die kerk sou help, die toekoms van die gemeenskap sou

verbeter. Alhoewel die toekoms soms baie donker lyk in die informele behuisingsgemeenskappe het die mense dus 'n baie positiewe uitkyk openbaar. Dit kan lei tot selfbemaagtiging.

6. DIE BEMAGTIGING VAN DIE ARMES (DIE PAD VORENTOE)

Die bevindings lok die volgende vraag uit: hoe kan mense onder sulke omstandighede bemaagtig word om te deel in 'n nuwe visie en om self betrokke te raak by hulle eie omstandighede om dit te verander en vir hulle 'n beter lewe kan verseker? Uit die onderhoude is afgelei dat die sentrale behoefte wat by die respondente voorkom, die skep van nuwe hoop en verwagting is. Hierdie gedagte moet uitgebou word.

- *Hoop*, wat mense se denkwyses kan verander, moet geskep word. Sodra mense begin hoop, sal hulle nuwe moed kry om deel te neem aan die makro-ekonomie en invloed daarop uitoefen. Hulle sal aanvaar dat hulle eienaars is van hulle eie omstandighede as mense voor God. Dit bied weer nuwe hoop vir 'n beter lewe — ten spyte van ellende en swaarkry.
- Die teologiese perspektief dat *mense voor God mense in eie reg is*, geskape na die beeld van God en hoop in Jesus Christus verkry het, moet erken word deur diegene wat by die bemaagtiging van die armes betrokke is. Respek vir die individualiteit van die persoon voor God maak sodanige bemaagtiging, selfs van die armes, moontlik. Beklemtoning van die persoon voor God moet steeds lei tot die bemaagtiging van die gemeenskap as gemeenskap in die Naam van God. Uit die bevindings van die onderhoude is dit duidelik dat armes 'n Bybelse perspektief nodig het om 'n nuwe toekoms tegemoet te gaan. Dit is duidelik dat hulle die rol van die kerk sterk beklemtoon en dat hulle van mening is dat hulle God nodig het om bo hulle omstandighede uit te styg.
- Sonder om 'n nuwe lewe in Christus te beklemtoon, kan die eskatologiese uitsig op die toekoms verlore gaan. Hoop⁷ is 'n onontbeerlike element. Hoop skep rus (vrede) en beweging (aksie). Bosch (1991:508) verwys daarna dat sending aksie in hoop is:

7 Die "theology of hope" bied belangrike insigte rakende 'n eskatologiese toekoms vir die wêreld:

'Christianity' has its essence and its goal not in itself and not in its own existence, but lives from something and exits for something which reaches far beyond itself (Moltmann 1967:325).

Christian hope is both possession and yearning, repose and activity, arrival and being on the way. Since God's victory is certain, believers can work both patiently and enthusiastically, blending careful planning with urgent obedience, motivated by the patient impatience of the Christian hope.

Van Engen (1996:261) beklemtoon dat die "sending" as die "sending" van hoop beskou moet word:

A missiology of hope is central to Paul's missiological praxis. This hope is neither breezy escapism, nor empty optimism, nor blind conformism, nor unrealistic utopianism, all of which can be found in the missiologies of this century.

Hy is van mening dat Paulus se sending van hoop gebaseer is op ten minste drie substansiële komponente:

- Christene gee om vir mekaar en vir ander. Dit strek so ver dat hulle die risiko sal loop om op die nuwe te hoop.
- Christene het die moed om te glo dat hulle saam die wêreld kan verander.
- Christene verklaar dat dit wat hulle nie kan sien nie, seker is.

Hy (1996:262) som sy gedagte van hoop op deur te sê:

This missiology of hope is deeply and creatively transformational, for it seeks to be a sign of the present and coming kingdom of God.

Derhalwe skep hoop, selfs onder ellendige omstandighede, nuwe situasies waarin egte menslikheid ondervind kan word. Die rol van die kerk is dus om hoop te genereer en mense met die nuwe moontlikheid van hoop te konfronteer. Hulle moet bemagtig word om hulle eie omstandighede te verander en te verbeter met 'n nuwe toekomsvisie sodat hulle erfgename van hulle eie toekoms kan word.

Dit word egter nie hier as teologiese agtergrond gebruik nie, as gevolg van die ideologiese implikasies wat sommige trek. Bauckham (1997:222) is van mening dat Moltmann die politieke implikasies van die "theology of hope" vollediger en bevredigend ontwikkel het in verdere artikels.

BIBLIOGRAFIE

BAUCKHAM R

1997. Jürgen Moltmann. In: D. F. Ford, *The modern theologians: an introduction to Christian theology in the twentieth century*. Cambridge, Mass.: Blackwell.

BRYMAN A

1988. *Quantity and quality in social research*. London: Unwin Hyman.

BOSCH D J

1991. *Transforming mission: paradigm shifts in theology of mission*. New York: Orbis.

BOTES L J S

1999. Community participation in the upgrading of informal settlements: theoretical and practical guidelines. Ph.D.-proefskrif. Bloemfontein: Universiteit van die Vrystaat.

CLARK-MCLEOD P G

1995. Reflections on the causes of and the solutions to poverty and unemployment in South Africa. *Social Work Practice* 3:17-21.

COETZEE E

Onderhoud 19-10-1999.

DU TOIT C W

1997. Empowerment of the poor: changing our minds on affluence and poverty. *Misionalia* 25(3):285-307.

Facts about the Association of Mouth and Foot Painters, 85 West Street, Kempton Park, 1633, South Africa.

FERREIRA M (et al.)

1988a. *Introduction to qualitative research*. Pretoria: Human Sciences Research Council.

FERREIRA M & PUTH G

1988b. Focus group interviewing. In: M. Ferreira (et al.), *Introduction to qualitative research*. Pretoria: Human Sciences Research Council:160-189

KVALE S

1996. *Interviews: an introduction to qualitative research interviewing*. London: Sage.

LEVIN M

1995. The (urban) poor and employment creation. *Africa Insight* 25(3):172-179.

MERTON R K, COLEMAN J S & ROSSI P H (eds.)

1979. *Qualitative and quantitative social research: papers in honour of Paul F. Lazarsfeld*. London: Free Press.

Verster

Die bemagtiging van armes

MOLTMANN J

1967. *Theology of hope: on the ground and the implication of a Christian eschatology*. London: SCM.

MORGAN D L

1988. *Focus groups as qualitative research*. London: Sage.

PATTON M Q

1990. *Qualitative evaluation and research methods*. 2nd ed. London: Sage.

SCHURINK E M

1988. The methodology of unstructured interviewing. In: M. Ferreira (*et al.*), *Introduction to qualitative research methods*. Pretoria: Human Sciences Research Council:136-159.

VAN ENGEN C

1996. *Mission on the way: issues in mission theology*. Grand Rapids, Mich.: Baker.

Trefwoorde

Sending

Armoede

Hoop

Informele behuisingseenhede

Keywords

Missiology

Poverty

Hope

Informal housing units